

ЯК ЗНАЙТИ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРИ. ЕСТОНСЬКИЙ ДОСВІД

Одним з найбільш проблемних питань українського суспільства (принаймні, за рівнем уваги до нього держави) є рівень культури в країні, а точніше, «як його підвищити?». Складнощі починаються, тільки-но це просте питання озвучене. А якою величиною можна взагалі виміряти рівень культури? Як оцінити її масу, об'єм, масштаб, розмір, вагу? Які інструменти, знаряддя чи прилади знадобляться для вирішення задачі? Може, варто вимірювати культуру у кількості спаплюжених пам'яток архітектури? Чи креативних графіті на історичних будівлях? Або не менш яскравих рекламних бордах на кожному кроці? Ні? То може, в об'ємі проданого за рік алкоголю? У сумах грошей, програних на тоталізаторах? Гадаєте, ці показники до рівня культури не мають жодного відношення?

І реклама, і алкоголь, і тоталізатори – фінансові донори культури! І, зокрема, театрів. Примітивно кажучи, кожна випита пляшка пива – квиток на виставу. Безумовно, знайдуться поціновувачі виключно хмільного напою... Пивний ларьок завжди буде ближче (географічно, насамперед) за глядацьку залу. Але, парадоксально, в світі вже давно встановлена закономірність – у країнах, які пріоритетним напрямком обирають розвиток культури, зростає і рівень життя. Тобто (знову примітивно), шанувальники пива в накладі не залишаться.

Цей взаємозв'язок можна дослідити, зокрема, на прикладі маленької країни Естонії, яка теж мала радянське минуле, боролася за незалежність та самоідентифікацію. Одиницею обчислення естонці встановили «театральний візит» і визначили мінімальний показник – 800 тисяч театральних візитів на рік. У 2015-му реальна цифра сягнула 1 мільйон 200 тисяч театральних візитів (за даними Міністерства культури Естонії). Це при тому, що загальне населення країни становить всього на 100 тисяч більше...

«Вони заробляють більше, тому можуть собі дозволити!» – Низький рівень культури в Україні звикли пояснювати низьким економічним рівнем. – Начебто очевидно! – Естонія відшукала та успішно застосовує іншу стратегію, від зворотнього – саме «культурне живлення» суспільства неодмінно приведе до економічного зростання. Середня заробіт-

на плата (за даними Департаменту статистики Естонії) наразі становить 1200 євро на місяць, а вартість середнього квитка до театру (і це зафіксовано законодавчо) – не перевищує 1 % від неї. Фактично все фінансове навантаження держава взяла на себе. Задля тої самої цифри – кількості театральних візитів. На поточний момент фінансуються 26 із 49 театрів, які забезпечують 450 прем'єр та 4600 виступів на рік. І для Естонії, увага, немає різниці – державний театр чи приватний!

А що у нас? – Середня заробітна плата в Україні на лютий 2017-го (за даними Міністерства фінансів) становить приблизно 6200 гривень. За «естонською формулою» квиток до театру має коштувати орієнтовно 62 гривні, що, в принципі, відповідає дійсності. Але про це коректно говорити виключно стосовно державних театрів! А приватні...

Ви знаєте, скільки на сьогодні в Україні існує театрів? Незалежно від форми власності. Дивовижно, але наразі цього не знає ніхто. Не мають даних і в Міністерстві культури... На поточний момент держава не те що не згодна підтримувати приватні театри, вона навіть не визнає їх. В юридичному полі існують ТОВки та ФОПи. Ніяких «Приватних театрів» в Україні немає! Більше того, в питаннях оподаткування така діяльність мало чим відрізняється від, наприклад, торгівлі насінням...

Економічної вразливості додає й неспроможність встановлювати конкурентну ціну на квитки. 62 гривні для приватних театрів – за межею існування. Лише один аргумент – оренда майданчику – дає відповідь чому. Винайняти залу у державного театру приватний може лише на умовах викупу усіх квитків на виставу – так званої «аншлагової вартості оренди». Фактично, це означає, що до «суто математичних» середніх 62 гривень (державного театру) додаються ще 62 гривні (приватного театру).

Але ж в Естонії вартість квитка – це далеко не все, що отримує театр (і приватний в тому числі). Існує суттєва компенсація від держави, яка розуміє, що якісний театральний продукт створити за ці (касові) кошти нереально. В Україні ж на поточний момент приватний театр – це справа божевільних, які інвестують по 300–400 тисяч гривень у кожну виставу і невідомо коли планують (чи не планують) ці гроші повернути.

Звичайно, номінально, у Законі України «Про театри і театральну справу» сформульовано намір держави забезпечувати соціально-економічні, правові і наукові умови для ефективної діяльності театрів, але ці та інші наміри розмиті до такого ступеню, що їх можна не виконувати, і тут «напрям державної політики» зводиться до бажань (чи небажань) конкретних чиновників. Немає сенсу писати, що загального плану «театральних відвідувань» в Україні не існує. Невідомим є і поточне число глядачів. Ця цифра (знов таки, за «естонською формулою») – нічний жах чиновників Мінкульту. При населенні України у 42 мільйони (давно ніхто не рахував) має відбуватися не менше 25 мільйонів театральних візитів на рік!

Вочевидь, забезпечити ці «обчислення» силами виключно державних театрів не вдасться! Останнім треба відмовитися від зневажливої думки «недержавні – непрофесійні» та усвідомити, що є колегами і, найголовніше, партнерами з приватними театрами. Приватним, в свою чергу, не претендувати на приміщення державних (навіть за пільговими цінами), а сконцентруватися на створенні (за рахунок держави) театральних центрів. Адже за простою логікою – неважливо, хто в залі на 1000 місць проводить свою виставу – державний чи приватний театр – на загальну кількість театральних візитів це не вплине!

Керуючись досвідом Естонії (країн, в яких можна «запозичити» позитивний досвід, достатньо багато, і ми його не відкидаємо, навпаки), наразі ми склали 6 пунктів – болючих питань для приватних (і не тільки) театрів в Україні. Відповіді на ці питання і допоможуть знайти вихід із поточної ситуації – змінити ставлення до театрів зокрема та культури в цілому.

1. Далеко.

Централізація театрів в контексті не лише «місто – село», а і «центр міста – периферія» призводить до того, що більшість українців до театрів просто не доїжджають. В Естонії театри розміщені таким чином, що від найближчого закладу культури до будь-якої домівки – не більше 50 км. У великих містах театри рівномірно розташовані в кожному районі.

2. Дорого.

Поняття доступності, не лише фізичної, особливо актуальне для багатьох українців. В Естонії держава в цьому питанні постає як на боці глядачів – вартість середнього квитка не має перевищувати 1 % від середньої заробітної плати в регіоні, так і театрів – витрати на виробництво вистави, які перевищують собівартість середнього квитка, компенсуються театру (будь-якої форми власності) державою.

3. Не йдуть, бо не знають.

Інформування глядачів про вистави не може бути питанням самих лише театрів. І не може розглядатися (коштувати), як комерційна реклама.

4. Відсутність або неналежне оснащення приміщення (для недержавних театрів).

Створення театральних центрів, які б стали «домівкою» для кількох театрів одночасно (проведення вистав, репетицій, реалізація навчальних програм тощо). Налагодження комунікації та обміну (виставами, зокрема) між театральними центрами. Створення самих центрів на кілька театрів і обмін гарантують мультижанровий репертуар. Приватні театри більш мобільні за державні.

5. Відсутність мотивації.

На жаль, це стосується як глядачів, так і чиновників. Десятиліттями

формувався думка, що культура не на часі, що це щось несуттєве, другорядне, годували нафталіновими виставами, остаточно переконуючи, що театр – це атавізм, рудиментарний елемент на тлі сучасних технологій. Необхідна комплексна програма популяризації Театру (організація премій, фестивалей тощо).

6. Відсутність єдиного голосу (представника та захисника).

Мода на театр повертається не без участі недержавних колективів та режисерів-новаторів. Наразі вони творять на власному ентузіазмі. Додатково – змушені шукати фінансування та вирішувати купу «нетворчих» питань... Актуальним є створення єдиного Агентства, яке б лобіювало інтереси театрів, забезпечувало зв'язок із державою.

Зрозуміло, що це далеко не всі проблемні питання, вирішення яких забезпечить «фантастичну цифру» – не менше 25 мільйонів театральних візитів на рік. Але, наразі, ми взагалі не знаємо реальних показників (нам їх ще доведеться обрахувати).

Отже, ми визначили, що культуру можна і треба вимірювати, планувати та підвищувати її рівень. Він обчислюється, зокрема, у «театральних візитах». Але й ця «шкала» є далеко не єдиною, яку застосовують в Прибалтійській країні.

Нагадаємо ключові цифри:

- населення Естонії складає 1 мільйон 300 тисяч осіб;
- за рік там здійснюється 1 мільйон 200 тисяч театральних візитів (при плановій «нормі» 800 тисяч);
- щороку відбувається 450 театральних прем'єр;
- загалом театрами проводиться 4600 вистав на рік;
- із 49 театрів Естонії 26 отримують державне фінансування (приватні театри в однакових умовах із державними);
- театрами опікуються щонайменше п'ять організацій: Естонський театральний союз, Естонська асоціація театральних установ, Естонська асоціація малих та проектних театрів, Естонська театральна агенція та Фондація драматичного мистецтва (у складі Естонського культурного Фонду);
- вартість театрального квитка регламентовано – не перевищує 1 % від середньої заробітної плати по регіону (середня заробітня платня в Естонії наразі становить 1200 євро, тобто квиток коштує близько 12 євро);
- театри розташовані на відстані не більше 50 кілометрів від будь-якої оселі (програма загальнодоступності театрів).

21 євро на одну особу на рік – така «доза» культури зазначена в головному «фінансово-культурному» документі Естонії – EESTI KULTUURKAPITAL EELARVE (*інформація за 2016 рік*). Загальна цифра виглядає так – 27 224 536 євро. Сума, на перший погляд, зовсім невеличка. У вітчизняному Мінкульті лише на театри зі статусом Національний»

(яких в Україні всього 9, разом з Донецьким національним академічним українським музично-драматичним) витрачають більше. В Держбюджеті на поточний рік на фінансову підтримку цих закладів культури закладено майже 31 мільйон євро (*джерело – Додаток № 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»*).

Виходить, що 31 мільйон на 9 театрів – в Україні і 27 мільйонів на 26 театрів – в Естонії. Таке порівняння некоректне? – Так! Адже в Естонії це Культурний Фонд на ВСЕ – і на ремонт будівель «національного значення», і на довічну (!) щоквартальну премію видатним працівникам культури (770 євро!), і на фестивалі-конкурси, і на гранти, і ... не тільки на театри!

Фонд підтримує 8 напрямків (панелей):

- література;
- візуальне та прикладне мистецтво;
- аудіовізуальне мистецтво;
- музика;
- драматичне мистецтво;
- фольклор;
- архітектура;
- фізична культура та спорт.

Що ж таке Культурний Фонд Естонії (КФЕ)? Це юридична особа, яка діє на підставі Закону про КФЕ (набув чинності 1 липня 1994 року), метою діяльності якої є підтримка мистецтва, культури, спорту, а також будівництво та ремонт об'єктів культурного призначення. Культурний Фонд керується наглядовою радою під головуванням Міністра культури. Вона складається з одинадцяти членів – представника Міністерства фінансів, представника Міністерства культури та 8 представників фондаций (напрямків, панелей цільового фінансування). Наглядова рада обирається на 2 роки. Членство в ній має бути затверджене Урядом.

Культурний фонд складається з 8 фондаций (це структурні підрозділи КФЕ, головним завданням яких є розподілення коштів у кожному з культурних напрямків, панелей) та 15 регіональних експертних груп (в Естонії – 15 адміністративних одиниць – повітів). 75 % КФ асигнується у розпорядження фондаций, а 25 % – у розпорядження регіональних (повітових) експертних груп. Культурний Фонд розподіляє бюджет 4 рази на рік, щоквартально. Заявки приймаються до 20 лютого, 20 травня, 20 серпня та 20 листопада.

Тобто, простими словами, будь-який театр в Естонії (в тому числі, приватний) може подати заявку на фінансування театральної вистави чи експериментального творчого проекту або, навіть, ремонт приміщення (якщо споруда «національного значення»). Єдина передумова отримання фінансування – відповідність критеріям, зазначеним в Законі про театральні установи (регулярна організація публічних пока-

зів; перебування у трудових відносинах з особами, задіяними у творчій діяльності; наявність художнього керівника та худради; інформування громадськості про діяльність).

У 2014 році, наприклад, з 16 360 заявок, що надійшли до Культурного Фонду Естонії (на суму 41 838 017 євро) було задоволено 10 968 заявок на суму 17 082 437 євро.

Цікаво, що отримати фінансування на творчі проекти – у вигляді грантів, стипендій, премій (однорічних, багаторічних, пожиттєвих) – в Естонії може будь-який громадянин (фізична особа). Наприклад, однорічний творчий грант для молодого режисера (з досвідом роботи в театрі до 5 років) складає 1 600 євро. Більш досвідчений має право на 2 400 євро. Багаторічний проект може отримувати 6 000 євро щороку (джерело – регламент фундації драматичного мистецтва, <http://www.kulka.ee/endowments/dramatic-arts/introduction>).

Окрім щорічних премій кращим у відповідному напрямку у розмірі 7000 євро, в Естонії діє програма підтримки видатних представників культури. Їм щоквартально виплачується 770 євро (пожиттєво). Паралелі з вітчизняними ветеранами сцени проводити не варто... І мова, навіть, не про приватні театри. Вигадали естонці і досить незвичний для нас формат підтримки видатних людей культури – премію «Справа життя» – 10 000 євро за багаторічну діяльність та внесок у розвиток сфери.

Всього на премії, гранти та інші форми фінансової підтримки в Естонії у 2016 році було виділено 18 448 525 євро. І ВСІ ці гроші лише з Культурного Фонду (а є ще й інші джерела стимулювання культури)! Де їх беруть? Як ми зазначали вище, основними «донорами» культури в Естонії є тоталізатори, алкогольна та тютюнова продукція.

За даними EESTI KULTUURKAPITAL EELARVE 2016, бюджет КФЕ формується переважно з:

- податку на алкоголь та тютюн (3,5 %) – 15 190 000 євро (55,8 % усіх надходжень до бюджету на культуру);
- податку на азартні ігри (46 %) – 11 638 000 євро (42,8 % усіх надходжень до бюджету на культуру).

Тобто, тютюн, алкоголь та азартні ігри забезпечують понад 98 % бюджету Культурного Фонду!

P.S. Одна мудра людина, яка уважно відслідковує поточні процеси у сфері української культури, зазначила: «Не можна говорити, що в цій країні нічого не робиться та нічого не відбувається». З цим складно не погодитися, адже і регіональні культурні програми затверджуються та реалізуються, і на державному рівні заявки на фінансування культурно-мистецьких заходів приймаються... І фонди існують, і конкурси проводяться... Так, наш «лісапет» з естонським велосипедом має багато схожих та, навіть, спільних деталей. Проте, швидкість його руху, чому, все рівно свідчить про... квадратні колеса.